

door Roger JANSOONE

11. JODENVERVOLGING EN JOODS VERZET

“Quare me repulisti et quare tristis incedo, dum affligit me inimicus ?” (Waarom hebt Ge mij verstoten en waarom ga ik vol droefheid voort, terwijl de vijand mij verdrukt ?)
(uit psalm “Judica me” van koning David)

Een bloeiende plaatselijke joodse gemeenschap

Voor een aantal stadsgenoten was het dagelijks leven in Oostende tijdens de bezetting slechts van korte duur. Individueel ging het om politieke gevangenen, weggevoerden, verplicht tewerkgestelden, onderduikers, en slachtoffers van ontbering, ziekten en bombardementen. Doch op *collectief* vlak ging het om een zeer aparte groep: de plaatselijke joodse gemeenschap. Het zou onvergeeflijk zijn hieraan stilzwijgend voorbij te gaan, want, hoe kort ook hun verblijf tijdens de bezetting geweest is, deze medeburgers waren een belangrijk en vitaal element geworden van “le tout Ostende”. Zoals overal elders ging het hier vooral om middenstanders, zelfstandigen, zakenlieden en vrije beroepen. Deze gemeenschap was alhier ontstaan in de tweede helft van de 19^e eeuw en had al snel bijgedragen tot groei en bloei van de nieuwe en mondaine badstad. In 1911 kregen zij hun synagoge aan het Van Mastrichtplein, net achter de Sint-Jozef-kerk. De voorgevel is een nabootsing van de befaamde synagoge van Frankfurt, die later in 1938 tijdens de beruchte “Kristallnacht” in de vlammen zou opgaan. Het feit dat een dergelijke synagoge werd gebouwd op een vrij centraal gelegen locatie, wijst erop dat deze plaatselijke joodse gemeenschap nogal belangrijk moet geweest zijn, zowel in aantal als qua welstand en maatschappelijk aanzien.

Indien de jodenvervolging niet mag ontbreken in dit historisch overzicht van lokale aard, dan moet er toch op gewezen worden dat het hier *ten gronde niet* gaat om een plaatselijke geschiedenis, heel eenvoudig omdat de jodenvervolging ook hier slechts een onderdeel was van een duivels plan dat bijna gans Europa heeft omvat en geteisterd, met name de “Endlösung”, een zorgvuldig beraamd plan tot systematische uitroeiing van alle joden in Duitsland én in de bezette gebieden, ja zelfs tot in de vazalstaten, ... een plan dat, hoe krankzinnig ook, op een koele, zakelijke, bijna “wetenschappelijke” en zelfs “industriële” manier werd uitgevoerd, een plan zo verbijsterend en ongelooflijk dat er nu nog steeds (met enige bijval!) “negationisten” zijn die het bestaan van gaskamers en crematoria ontkennen!

Bijgevolg wordt dit verhaal, weliswaar met verwijzing naar lokale toestanden, geprojecteerd binnen het kader van de Holocaust zoals die *overal en eenvormig* werd doorgevoerd. Van de kant van de geschiedkundige is dit feitenrelaas een piëteitsvolle betuiging van medeleven bij de vreselijke beproevingen die deze medeburgers hebben ondergaan, ... en tevens “zur Mahnung” tegen iedere poging of vorm van heropleving van racisme en onverdraagzaamheid in de aard van wat in de jaren dertig en veertig heeft kunnen de bovenhand krijgen.

Deze geschiedkundige bijdrage is tevens een hulde aan de nagedachtenis van Carol Deutsch (1894-1944), voorzitter van de plaatselijke joodse gemeenschap in Oostende. Hij was een bonthandelaar maar ook een talentvol schilder en beeldhouwer (cfr. N. HOSTYN, in De Plate 1984/130-134) en een goede vriend van James Ensor die van hem een bekend portret heeft geschilderd. Als voorzitter en duiveltje-doet-al heeft hij een belangrijke rol gespeeld, reeds in de jaren dertig, voor het lenigen van de nood van in Oostende “aangespoelde” joden, en vervolgens ook tijdens de bezetting voor het organiseren van onderlinge hulp en bijstand binnen de joodse gemeenschap. Hij kon al evenmin ontsnappen aan de greep van de nazi's. Hij werd aangehouden en is omgekomen in 1944 in het

concentratiekamp van Buchenwald (een KZ vooral voor “politische Häftlinge”), dus kennelijk (en, vanuit nazi-standpunt, nogal logisch) als een politieke gevangene en niet direct in het kader van de “Endlösung”.

Belgische en niet-Belgische joden

Na de nazi-machtsovername in Duitsland (1933) kwamen veel Duitse joden een toevlucht zoeken in ons land. Een aantal onder hen kwam terecht in Oostende, doorgaans om dan, indien mogelijk, verder te kunnen doorreizen naar Groot-Brittannië en/of de USA. Alzo was de joodse gemeenschap in Oostende reeds in de jaren dertig flink aangegroeid, zij het dan anders en voortdurend wisselend samengesteld. Dit bereikte een “piek” in mei 1940 toen tussen al die vluchtelingen ook nogal wat joden “gestrand” waren in Oostende. Zij werden voorlopig ondergebracht in leegstaande woningen van Oostendenaars die uitgeweken waren naar Engeland. Anderzijds waren een aantal Oostendse joden (die tijdig “nattigheid” voelden) gevlucht naar Frankrijk, terwijl Duitse joden op 10 mei 1940 door de Staatsveiligheid werden opgepakt en afgevoerd naar Frankrijk waar ze terecht kwamen in interneringskampen. Deze verwarde toestand maakt het niet eenvoudig om het aantal te bepalen van de vanaf juni 1940 in Oostende verblijvende joden. Het “Jodenregister” zou hierover al evenmin uitsluitsel geven omdat het enkel de niet-ondergedoken en officieel geregistreerde joden omvat. Feit is dat de Gestapo op 1 oktober 1941 in België 42.562 joden ouder dan 15 jaar had geregistreerd, hetzij, kinderen inbegrepen, een joodse gemeenschap van ongeveer 52.000 personen, wat dan wel slechts 60% omvat van het aantal in België in de jaren dertig verblijvende joden. Dit betekent dat in mei 1940 ruim 40.000 Belgische joden een toevlucht hadden gezocht in het buitenland, meer bepaald in Frankrijk, wat dan ook verklaart dat 5.083 Belgische joden vanuit het Franse “Durchgangslager” Drancy werden gedeporteerd naar de “Vernichtungslager”, terwijl anderzijds vanuit de Dossin-kazerne in Mechelen 25.820 Belgische joden werden weggevoerd. Dat zijn allemaal cijfers en getallen die voor de modale lezer misschien nogal statistisch en saai overkomen, doch achter die kille cijfers schuilen mensenlevens en drama’s, mensen zoals wij van vlees en bloed, onschuldige en weerloze mannen, vrouwen en kinderen die net zoals iedereen recht hadden op een normaal menselijk bestaan doch die nu na een lange lijdensweg een gruwelijk einde zouden tegemoet gaan ...

Terloops zij hierbij aangestipt dat niet alleen de Belgische Vreemdelingenpolitie en de Staatsveiligheid reeds in de jaren dertig belangstelling hadden voor joodse asielzoekers van Duitse of Oostenrijkse nationaliteit, maar dit gold al evenzeer voor de Gestapo, en meer bepaald voor in België opererende Gestapo-agenten, die het gemunt hadden op uitingen van anti-nazi-activiteiten in Belgisch-joodse kringen. Pikant detail: die Duitse opsporingslijsten hadden een taai bestaan, getuige hiervan het feit dat toen Albert Wolf, een drukker uit Luik en reeds in de jaren dertig een anti-nazi-gezinde joodse activist, in 1957 (dus 12 jaar na de oorlog!) voor zaken naar Keulen reisde, hij aan de Duits-Belgische grens werd teruggestuurd omdat zijn naam nog steeds prijkte op een lijst van in Duitsland “ongewenste” personen ...

Met “Belgische” joden wordt hier niet uitsluitend bedoeld de joodse bevolkingsgroep van Belgische nationaliteit doch ook alle *legaal* in België verblijvende joden (daarnaast waren er ook nog een onbekend maar toch vrij groot aantal “illegalen”). De overgrote meerderheid (ruim 90%) was evenwel niet van Belgische nationaliteit. Het was nog niet de tijd van de “snel-Belg-wet”, en de Belgische wetgeving inzake grote of kleine naturalisatie was toen bijzonder strikt en limitatief. Bovendien ging het allemaal om recente immigratie. Een eerste “golf” (vooral uit Oost-Europa) ging terug naar de jaren twintig, gevolgd door een tweede vanuit nazi-Duitsland na 1933, en een derde vanuit Oostenrijk na de “Anschluss” in 1938. Die eerste golf omvatte zeer veel arme en hulpbehoevende mensen, die in België financieel, materieel en moreel vooral werden opgevangen door de joodse hulporganisatie “Solidarité juive”, met plaatselijke afdelingen in de meeste Belgische steden, ook in Oostende. Maar ook vluchtelingen van de tweede en derde golf (uit

Duitsland en Oostenrijk) verkeerden nogal vaak in een berooide toestand, omdat zij vooraleer te mogen vertrekken, eerst “legaal” volledig beroofd werden van al hun bezittingen. Slechts weinig Duitse en Oostenrijkse joden waren zo vooruitziende geweest om nog tijdig alle financiële voorzorgen te nemen, heel eenvoudig omdat bijna iedereen ervan overtuigd was dat het met die Herr Hitler allemaal niet zo’n vaart zou nemen. De fatale denkfout was - ook bij politici – dat men in Hitler een politicus zag ... en niet een psychopaat, behept met megalomane en waanzinnige opvattingen!

Het begin van het einde

Tijdens de zomer- en herfstmaanden van 1940 leek alles nog vrij normaal te zijn. Joodse vluchtelingen kwamen terug uit Frankrijk, en de meeste joodse handelszaken werden weer opgestart, ook in Oostende. Doch dit was slechts schijn en enkel “de stilte vóór de storm”. De jodenvervolging was reeds lang vooraf zorgvuldig voorbereid, niet alleen door de Gestapo en het RSHA ... maar ook door het Duitse leger (waarvan nochtans tot onlangs bij hoog en bij laag werd beweerd dat het nooit had deelgenomen aan de jodenvervolging). Wij lezen in de “Sonderbestimmungen” (bijzondere richtlijnen) van het 6^e Duitse leger, opgesteld 72 dagen *vooraleer* België werd aangevallen, onder hoofdstuk 2 “Gedragingen tegenover de bevolking”: “De rassenkwestie komt niet ter sprake, want dit zou kunnen de indruk wekken dat het de bedoeling is, het land aan te hechten bij Duitsland. Het louter feit dat een inwoner van het land een jood is, mag niet gebruikt worden als voorwendsel om in zijn geval speciale maatregelen toe te passen”. En in bijlage 1 (bestemd voor Legergroep B – Generaal von Bock) lezen wij onder punt 8 : “Juden im besetzten Gebiet sind unbeheiligt zu lassen”. Dit betekent niet dat de Duitse Wehrmacht zich niet wilde inlaten met de joden in bezet gebied, maar wel dat het “voorlopig” niet opportuun was om die kwestie aan te raken. In die ogenschijnlijk “normale” omstandigheden konden de joden en hun organisaties en verenigingen “normaal” verder functioneren of eventueel hun activiteiten hervatten.

Het was dan ook een pijnlijke en onaangename verrassing toen op 28 oktober 1940 (dus reeds kort na de capitulatie en het begin van de bezetting) een eerste anti-joods decreet werd uitgevaardigd. Deze “Bekanntmachung”, die ook in Oostende overal werd aangeplakt, omvatte het volgende :

- een definitie van het begrip “jood”;
- verbod voor joden die België hebben verlaten, om vooralsnog terug te keren;
- registratie van individuele joden en van joodse firma’s en handelszaken;
- algemeen verbod inzake verkoop van joodse bezittingen;
- aanstelling van niet-joodse zaakvoerders in joodse ondernemingen;
- drietalige aanduiding (Duits/Nederlands/Frans) van joodse winkels en bedrijven;
- het kenbaar maken van aandelen en obligaties in het bezit van joden;
- inbeslagneming van radiotoestellen in joods bezit.

Daarnaast begon zonder “Bekanntmachung” een sluipende hetze tegen al wat joods was via de media en het onderwijs, zij het dan aanvankelijk vrij onopvallend. Zo lezen wij in de handleiding (p. 45) “Economische begrippen” voor het middelbaar onderwijs (uitgegeven door “Vorming en Stijl” onder leiding van E. Delvo), in de 12^e les, sub “Het internationaal kapitaal en de Joden”, het volgend staaltje van volksmisleiding: “Joden nestelen zich overal in de bankorganisaties: veel geld verdienen zonder werken, alleen geld manipuleren (lenen, ontlenen, aandelen kopen en verkopen, speculeren, enz.): dat zijn de typische kenmerken van joden; zij verrichten geen produktief werk. Het Jodenvraagstuk is dus niet alleen een rassenkwestie maar ook een diep economisch probleem”. Uiteraard pervers taalgebruik (wellicht toen nog niet voor iedereen zo direct duidelijk), vermits dit de weg opende voor de uiteindelijke “Endlösung” van het “Jodenvraagstuk”. En voor niet-joodse zakenlieden – zeker in een handelscentrum als Oostende – moet die vreemdsoortige omschrijving van “geld verdienen zonder werken” nogal herkenbaar zijn overgekomen, niet wat betreft hun joodse zakenrelaties ... maar naar zichzelf, vermits zij allemaal, joods of niet-joods, exact dezelfde

activiteiten uitoefenden! De “argumenten” die de jodenvervolgung moesten rechtvaardigen, waren inderdaad zo absurd, belachelijk en ongeloofwaardig dat men zich nog steeds afvraagt hoe bijna het hele Duitse volk en nog een groot aantal meelopers in de bezette gebieden, zich door al die onzin hebben kunnen laten misleiden en meeslepen!

Maar in vergelijking met wat hierna zou volgen, waren die eerste anti-joodse maatregelen nog vrij “mild”. En de daaropvolgende maanden bleef het hierbij en ontstond de bedrieglijke indruk dat het hierbij ook zou blijven. Dit speelde in op de typische joodse zin voor relativering (“Ach, het zal wel allemaal koelen zonder blazen!”), maar de werkelijke reden hiervoor lag elders. De Gestapo moest enkel nog wat geduld oefenen. Zij wist dat er onder de in België verblijvende joden heel wat communisten waren (vooral onder hen die afkomstig waren uit Oost-Europa) en zolang het “duivelspact” tussen Duitsland en de Sovjet-Unie nog stand hield, moest alles vermeden worden wat misnoegen bij Stalin kon opwekken. Vandaar dan ook het nogal opvallend “anti-kapitalistisch” karakter van die eerste anti-joodse maatregelen. De joodse communisten (doorgaans berooide vluchtelingen) werden uiteraard hierdoor weinig of niet geraakt, en zij waren trouwens zelf niet zo gesteld op hun “kapitalistische” broeders. Enkel de jodenregistratie en het in beslag nemen van radiotoestellen viel bij hen niet in goede aarde, doch dit was iets waarmede zij in de meeste gevallen toch geen rekening hielden. Joodse communisten waren in Oostende vrij talrijk. Zij waren veelal actief in joodse hulporganisaties, en sommigen (doch vanzelfsprekend zeer weinig) in een ondergronds en ultra-geheim Sovjet-spionagenetwerk, met “hoofdzetel” in Oostende (“Die Rote Kapelle”).

Joods verzet

Aan die “geruststellende” toestand kwam snel een einde na de plotse inval in de Sovjet-Unie op 22 juni 1941 (zo plots en onverwacht dat zelfs Stalin totaal verrast werd). Onmiddellijk werden in de bezette gebieden, op grond van vooraf opgestelde “zwarte lijsten”, zowel joodse als niet-joodse communisten (of sympathisanten) door de Gestapo opgepakt en weggevoerd.. Doch in België ontkwamen een groot aantal joodse communisten aan arrestatie. Dit schijnt vooral het geval geweest te zijn in Oostende, niet verbazend omdat in Oostende “Die Rote Kapelle” gevestigd was, die blijkbaar beter ingelicht was over de ware Duitse bedoelingen dan Stalin zelf! Zij doken onder en kregen hulp vanwege bestaande verzetsorganisaties van linkse strekking (later verenigd in het Onafhankelijkheidsfront). In Wallonië waren sommigen reeds voordien betrokken bij het verzet (ofschoon tegen de zin van Moskou), getuige hiervan het feit dat in mei 1941 (dus nog vooraleer de Sovjet-Unie werd aangevallen) enkele joodse communistische militanten een rol speelden tijdens de stakingsacties in Luik en in de Borinage. Tussen haakjes: dat de joden zich “als een lam naar de slachtbank” hebben laten leiden, is slechts gedeeltelijk waar, want reeds in een vroeg stadium gingen een aantal joden in het verzet (en niet enkel communisten), wat later een tragisch en heldhaftig hoogtepunt zou vinden bij de opstand van het getto van Warschau in 1943 ... en wat nog later aan de basis zou liggen van een zeer militant gedrag bij en na de oprichting van de Staat Israël.

Doch oppositie tegen de nazi's begon ook vaste vorm aan te nemen bij de andere joden (die trouwens in de meerderheid waren). Vanuit joodse organisaties ontstond een informeel netwerk dat zich - spijs het “Sperrgebiet” - uitstreckte tot aan de kust. Details zijn hierover niet bekend omdat alles in het geheim moest gebeuren, met geen documenten en geschriften, en vanzelfsprekend ook omdat zeer weinig “insiders” de jodenvervolgung hebben overleefd. Het merkwaardige van dit netwerk – en dat is bij joden niet zo evident – lag in het feit dat het een overkoepelend orgaan was van *alle* joodse politieke en religieuze strekkingen. Dit netwerk, gekend onder de naam “*Comité de Défense des Juifs*”, lijkt vrij doeltreffend te zijn geweest en was goed beveiligd via een vernuftig “cellensysteem” (zoals gebruikelijk in de verzetsbeweging). Doel was het maximaal redden van joden, vooral kinderen, want over hun lotsbestemming maakte het Comité zich weinig illusies.

In tegenstelling tot wat nog vaak wordt aangenomen, blijkt - zoals reeds aangestipt - dat niet alle joden zich zo maar willoos hebben laten slachtofferen, want een belangrijke minderheid heeft reeds bij het begin gekozen voor actief of passief verzet. Spilfiguur in Oostende (reeds in de jaren dertig) was **Carol Deutsch**, voorzitter van de plaatselijke joodse gemeenschap, die begin 1944 door de Gestapo zou worden aangehouden om vervolgens om te komen in Buchenwald. Doch ook hij heeft intussen mogen plaats nemen in de lange "galerij van *vergeten* Oostendse helden", in een stad die (tenzij onder druk of uit opportunisme) van overheidswege nooit veel aandacht heeft besteed aan het eigen roemrijk en heldhaftig verleden (en overigens al evenmin aan het eigen cultureel en historisch erfgoed). Nochtans zou het moeten mogelijk zijn om, via het heroproepen van de merkwaardige figuur van Carol Deutsch, die verdwenen Joodse gemeenschap in Oostende opnieuw concreet een "gezicht" te geven, zoals dit - veeleer bij toeval - intussen onlangs gebeurd is, wat betreft de joodse scholieren, via een nieuw herinneringsplakiet voor oud-leerlingen in het Koninklijk Atheneum I, L. Spilliaertstraat.

Een eerste daad van joods verzet was de weigering om zich te laten registreren. In de praktijk betekende dit echter dat de weigeraar vroeg of laat zou moeten onderduiken. Voor bekende en vooraanstaande joden was een dergelijke weigering zelfs bijna onmogelijk, omdat voor hen onmiddellijke aanhouding dreigde. Bijgevolg ging de aandacht niet alleen naar het vinden van onderduikadressen (en bevoorradings van de ondergedoken weigeraars) maar ook al vlug naar het organiseren van een ontsnappingsroute naar Frankrijk en verder naar Spanje.

Gelet op het bestaan van een joodse ondergrondse organisatie in Oostende reeds in de jaren dertig, mag geredelijk worden aangenomen dat het joods verzet ook alhier in zekere mate actief was, ook al was dit in het Sperrgebied nog veel moeilijker dan in het binnenland. Om evidente redenen is er hierover geen bronnenmateriaal ... en ooggetuigen zijn helaas allen verdwenen "naar het Oosten". Ook is de communistische groep "Rote Kapelle" rond Trepper en Grossvogel (in de Kapellestraat 83) vermoedelijk hierbij niet betrokken geweest. Deze organisatie was immers voor Moskou van zo'n vitaal belang dat het voortbestaan ervan niet mocht in gevaar gebracht worden door andere activiteiten dan inlichtingenwerk.

"Judenrat" en jodenster

In Oostende, zoals overal elders, begon de registratie intussen vaste vorm aan te nemen. In het bewaard gebleven "Jodenregister" van Oostende kunnen we nagaan, hoe dit concreet gebeurde. Het register omvat twaalf kolommen, onderverdeeld als volgt :

Volgnummer – nummer identiteitskaart – naam – voornamen – geboorteplaats – geboortedatum – adres in Oostende – beroep – nationaliteit – godsdienst – in België/Oostende verblijvend sedert – komende van

Merkwaardig is wel het feit dat ook de "godsdienst" moest vermeld worden; in de meeste gevallen was dit "Israëliet" maar er staan ook enkele joden vermeld als zijnde "katholiek" of "zonder godsdienst". Telkens een jood werd aangehouden nog vooraleer tot algemene deportatie werd overgegaan, werd naast de naam de vermelding aangebracht "aangehouden door de Duitse overheid", echter zonder vermelding van datum.

De volgende stap was, zoals in alle bezette gebieden, de oprichting van een "Judenrat", die, samengesteld uit vooraanstaande joden, zou moeten waken over de tenuitvoerlegging van de anti-joodse maatregelen. Deze cynische "vondst" van het perverse nazi-regime bleek veelal nog vrij goed te werken, in ieder geval beter dan via de medewerking (of het gebrek aan medewerking) van de nationale en plaatselijke Belgische overheden, die (overigens terecht) door de nazi's verdacht werden van het plegen van administratieve obstructie. Zoals steeds waren er ook uitzonderingen die

de regel bevestigen, maar in dit geval waren het geen kleine uitzonderingen, namelijk Antwerpen en Luik, waar het college van burgemeester en schepenen zich nogal erg meegaande toonden met de bezetter, wat dan ook onvermijdelijk zijn weerslag had op de gemeentelijke administratie en politie. Het is wel erg opvallend dat na de bevrijding die plaatselijke politici eigenlijk nooit werden verontrust of ter verantwoording geroepen (plaatselijke ambtenaren en politiecommissarissen al evenmin, doch die hadden zich tijdig veilig ingedekt via het systeem “paraplu”).

In België was de oprichting van een “Judenrat” reeds van bij de aanvang nochtans veeleer een mislukking, hoezeer de Duitsers ook het tegendeel beweerden, en dit om de eenvoudige reden dat de “vooraanstaande joden” die de nazi’s hiervoor absoluut wilden hebben, in mei 1940 vrijwel allen waren gevlucht en sedertdien niet meer waren opgedaagd. De Duitsers gingen dan maar over tot de aanstelling van joden die enigszins “vooraanstaand” waren op grond van hun persoonlijke welstand en rijkdom, doch zij konden met deze personen niet veel aanvangen. Het “Comité de Défense des Juifs” zag zijn kans schoon en infiltreerde zeer handig in de “Judenrat” via eigen vertrouwenspersonen, in de hoop de nazi’s alzo te kunnen beet nemen.

Het decreet van 27 mei 1942 tot invoering van het dragen van de jodenster (of Davidster), maakte al snel duidelijk waarvoor de Judenrat was opgericht. De distributie van de jodenster moest aanvankelijk gebeuren via de gemeentebesturen op basis van het gemeentelijk jodenregister. Doch hiertegen kwam veel verzet vanwege een aantal burgemeesters. In Oostende was dat verzet niet zo duidelijk omdat reeds in een vroeg stadium de bezetter het Stadsbestuur naar eigen hand gezet had. Burgemeester Moreaux was immers gevlucht bij het uitbreken van de oorlog, en zijn opvolger burgemeester Serruys had reeds op 30 augustus 1941 ambtsverbod gekregen. Hij werd vervangen door burgemeester Van Laere die, mede dank zij een passende “herschikking” van het schepencollege, de Duitse bezetter de nodige garanties zou moeten bieden inzake “inschikkelijkheid” en “loyauteit” tegenover de bezettende overheid. Er werden inderdaad drie schepenen vervangen door VNV-ers. Enkel schepen Van Coillie mocht in functie blijven wegens zijn deskundigheid wat betreft de problematiek van de ravitaillering.

Verrast door dit onvoorzien verzet ... en door gebrek aan “Begeisterung” bij de meer praktisch ingestelde Militärverwaltung, besloot de Gestapo dan maar alles toe te vertrouwen aan de Judenrat die – hoe kon het ook anders – het bevel uitvoerde. Waarvoor die jodenster werd ingevoerd, was al de daaropvolgende maand zeer duidelijk toen op 11 juni 1942 vanuit Berlijn het bevel kwam tot deportatie van een eerste contingent van 10.000 Belgische joden “naar het Oosten”. De verzamelplaats (“Durchgangslager”) was de Dossin-kazerne in Mechelen (thans een museum van de Holocaust). Van hier vertrok op 4 augustus 1942 een eerste konvooi naar Auschwitz : duizend personen, waaronder 525 mannen, 395 vrouwen en 80 kinderen. En het was de bedoeling dat iedere week een dergelijk konvooi zou vertrekken...

De Jodenster (of Davidster) was intussen in Oostende hét onderwerp van de gesprekken. Men had hier sedert de vorige bezetting wel al enige ervaring met die gekke Duitsers met al hun loze invallen en hebbelikheden ... maar iets dergelijks had men nog nooit meegemaakt. Dit was werkelijk al te gek! Vreemd genoeg, maar eigenlijk typisch op die leeftijd, waren de meeste kinderen wel nogal afgunstig op hun joodse kameraadjes omdat zij een ster “mochten” dragen ... en zij niet. Die Davidster zag er trouwens opzichtig uit (wat ook de bedoeling was!). Eigenlijk had dit kinderlijk gedrag de volwassenen op het idee moeten brengen om *allen*, joden én niet-joden, de ster te gaan dragen om alzo de Duitsers uit te dagen en te ergeren! Maar het leek allemaal zo dwaas en absurd dat niemand hiertegen echt reageerde. Te zot om los te lopen! Doch het is precies door die ogenschijnlijke verdwazing dat de nazi’s op een perverse manier bijna iedereen hebben kunnen verschalken en beetnemen ...

Maar het Comité, in nauwe samenwerking met het verzet, trad in actie tegen de deportaties. Er werd sterk op aangedrongen, geen gevolg te geven aan de oproep tot aanmelding voor “werk in het Oosten”, doch met weinig succes, eenvoudig omdat de meeste joden niet op de hoogte waren van de gruwelijke waarheid ... en zich dat ook niet konden voorstellen. Hierom werd op 31 juli 1942 door vier joodse partizanen, vermomd als Gestapo-agenten, een overval gepleegd op het hoofdkwartier van de “Judenrat” in de Zuidlaan te Brussel, waarbij het centraal jodenregister en de registratiecartotheek in de fik gingen. Dit stuurde het deportatie-schema erg in de war en had overal gevolgen, tot in Oostende, waar vervolgens met het invallen van de winter de deportatie voorlopig stil viel. Ook al omdat, na Stalingrad (2 februari 1943), de spoorweg plots een andere prioriteit kreeg toegewezen, nog iets verder “in het Oosten”...

“Endlösung”: schuld en boete

In Oostende had de Judenrat eigenlijk weinig betekenis, zoals bijna overal elders in het land. Bij het hervatten van de deportaties zag de Gestapo zich ertoe verplicht zelf over te gaan tot opsporen en oppakken van nog aanwezige joden. In Brussel was hiervoor bij de Militärverwaltung vanuit Berlijn een “waarnemer” afgevaardigd vanwege het “Auswärtiges Amt” (Ministerie van Buitenlandse Zaken), de diplomaat von Bagen, die op 24 september 1942 in een telegram aan minister von Ribbentrop mededeelde: “De politie moet nu overgaan tot opsporing en *individuele* arrestaties, vermits een groot aantal joden geen gevolg geeft aan de oproepingen. Velen onder hen hebben hun woning verlaten en toevlucht gezocht bij Belgische Ariërs. Zij kunnen rekenen op de steun van heel wat Belgen. Andere problemen worden veroorzaakt door het feit dat nogal wat joden in het bezit zijn van valse Belgische identiteitskaarten.” Na de oorlog werd Herr von Bagen nooit verontrust en bij de oprichting van de Bondsrepubliek kon hij bij het nieuwe *Auswärtiges Amt* zijn loopbaan ongestoord voortzetten en nadien van een wel verdiend pensioen genieten. Maar doorgaans werden niet alleen de “Schreibtischmörder” maar ook de “daadwerkelijke” oorlogsmisdadigers door de Duitse justitie met rust gelaten, althans zolang zij zelf geen slapende honden wakker maakten. Zo is het geval bekend van Karl Zenner, tijdens de oorlog “SS- und Polizeiführer” in Wit-Rusland en aldus direct verantwoordelijk voor de uitroeiing van tienduizenden joden in diverse getto's. Na 1945 leidde hij onder eigen naam een rustig en ongestoord leven, doch hij was zo brutaal en schaamteloos om, toen hij 65 werd, een pensioen aan te vragen, niet alleen voor zijn dienstjaren bij de Duitse politie maar ook voor zijn plichtsgetrouwe dienst als SS- und Polizeiführer in Wit-Rusland!

Na het proces in Nürnberg (1946), in die zeldzame gevallen waarbij (te laat en “noodgedwongen”) oorlogsmisdadigers voor Duitse rechtbanken werden gedaagd en veroordeeld tot effectieve gevangenisstraffen, gaf de relatieve strafmaat (de duur van de gevangenisstraf gedeeld door het aantal moorden) telkens een idee van de belachelijk lage correctieve prijs die door dergelijke onmenselijke moesten betaald worden voor het genadeloos en wreedaardig vernietigen van een mensenleven. Maar hoe kon het ook anders? Na de oorlog waren in Duitsland vrijwel alle politie-officieren, gerechtsambtenaren, magistraten en rechters gewezen nazi's, en dit bij ontstentenis van personen die “clean” waren (de laatste overgebleven “zuiveren” waren immers bijna allen “weggezuiverd” na de mislukte aanslag op Hitler op 20 juli 1944). Elke dictatuur weet trouwens nog lang nadien mentaal te overleven, eenvoudig door vooraf jarenlang het maatschappelijk middenveld te bezetten en te monopoliseren.

De mede-verantwoordelijkheid van de Wehrmacht in de jodenvervolgving (en inzake andere oorlogsmisdaden) is zeer lang in het vage gebleven of werd in Duitsland stellig ontkend. Het is dan ook verbazend dat precies van Duitse zijde nu onlangs in 2011 een opzienbarende studie is gepubliceerd van twee wetenschappers (een historicus en een sociaalpsycholoog) die nauwkeurig aantoonde dat de Wehrmacht in de bezette gebieden (vooral dan in Oost-Europa) al even brutaal en genadeloos te werk ging als de SS en de Einsatzgruppen (S. Neitzel & H. Welzer: “Soldaten.

Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben”). Zij baseren zich op gesprekken van Duitse officieren in krijgsgevangenschap, die stiekem werden afgeluisterd door geallieerde inlichtingendiensten. De conclusie van deze “sozialpsychologische Gewaltforschung” is vernietigend: “Die Abhörprotokolle begraben wohl endgültig den Mythos der sauberen Wehrmacht”. Onvermijdelijk stemt dit ook wel tot nadenken aangaande andere (niet-Duitse) legers die in gelijkaardige omstandigheden opereren.

Een schokkende en aangrijpende gebeurtenis was voor veel Oostendenaars de aanhouding van joden in hun buurt, vaak ook de brutale behandeling wanneer zij werden opgepakt, ...telkens een ontmaskering van een barbaars regime dat zijn waar gelaat begon te vertonen. Voor die “Fahndung” rekende de Gestapo – bij gebrek aan mankracht – wel op de medewerking van de plaatselijke politie. In sommige landen, zoals in Frankrijk, heeft dat soms ontstellende vormen aangenomen. Bekend in dat verband is de destijds opzienbarende Franse film “Monsieur Klein” (van en met Alain Delon, 1976), een moedige film waarin - blijkbaar waarheidsgetrouw weergegeven - *geen enkele Duitser* maar wél een groot aantal Franse politie-agenten en gendarmes voorkomen, meer bepaald tijdens de beruchte “rafles du Vélodrome d’hiver” (16-17 juli 1942) in Parijs. Een gelijkaardige, meer recente Franse film (“La rafle” van Rose Bosch, 2010, dus 34 jaar later) was hierin nog meer “expliciet”, met Franse gezagsdragers, politie-agenten en gendarmes als ware beulsknechten van het nazi-regime, ... doch dit veroorzaakte nu nog weinig ophef. In Frankrijk - traditioneel een filmland - lijkt het “verwerkingsproces” grotendeels te verlopen via geëngageerde films, zoals reeds eerder, wat betreft de trauma’s van de Eerste Wereldoorlog, via de toen zeer controversiële film “Paths of Glory” (1957) van Stanley Kubrick, over muiterij in het Franse leger in 1917.

Een moeizaam verwerkingsproces

Kennelijk is in Frankrijk dit verwerkingsproces dus reeds ver gevorderd, ...wat blijkbaar nog steeds niet kan gesteld worden wat België betreft. Een vooraanstaand politicus (én historicus) verklaarde onlangs tijdens een kiescampagne in West-Vlaanderen: “Wie nu nog spreekt over iets wat in de eerste helft van de vorige eeuw is gebeurd, heeft een pathologie” (cfr. Knack, 14.03.2012, p. 22). Nochtans is het niet zozeer de vraag *wie* hierover spreekt ...doch veeleer *waarom* men hierover nog steeds spreekt, *zoveel jaren na* oorlog en bezetting? Want voor tallozen was die eerste helft van de vorige eeuw een schokkende ervaring (voor velen, in amper één generatie, zelfs *tweemaal* oorlog en bezetting, met daartussen dan nog de depressie van de jaren dertig). In zijn oorlogsroman “Aan de vooravond” schreef L. Davidsen: “Zijn lot is het lot van de twintigste eeuw. In zijn eeuw groeide de bloeddorst onder het mom van de opmars van de ideologieën, en *dit onthulde de ware natuur* van de mensheid”. Het is in ieder geval vrij duidelijk dat er dan ook veelal precies *behoefte* bestaat om er eens over te praten, *onbevangen en in alle openheid*, en dit - toch wel opvallend - aan *beide* kanten van de toenmalige “barricade” (vandaar dan ook mijn betrachting om in deze studie beide kanten aan het woord te laten komen, tot zelfs Duitsers, wat - voor zover mij bekend - voorheen nog nooit eerder gebeurd is). Maar is dat dan allemaal *pathologisch*? Uiteraard gaat het hier thans enkel nog om een ouder publiek, een publiek van vooral “oorlogskinderen”, zij die tijdens de bezetting nog een kind waren (van de vorige generatie is er bijna niemand meer). Want die periode - en trouwens geschiedenis in het algemeen - zegt de hedendaagse jongeren (...en intussen ook nogal wat ouderen) doorgaans weinig of niets (wat al weer niet zo “gezond” is. Kijk maar naar het fel opkomend neonazisme in Duitsland en elders, wat alleszins dan wél pathologisch is!). Ons fundamenteel probleem is eigenlijk dat wij na zoveel jaren nog steeds *het maatschappelijk debat uit de weg gaan*, door communicatie en discussie de pas af te snijden of belachelijk en/of verdacht te maken (“Sommige vragen moet je de waardigheid van een antwoord niet geven”, zo zei diezelfde politicus).

In ieder geval, wij kunnen ons nauwelijks voorstellen dat bijvoorbeeld in Oostende een film zou gedraaid worden over het “vergeten”schandaal van de twee opeenvolgende razzia’s in mei 1940, waarbij alhier – naast een aantal Vlaamsgezinden – toen reeds, door eigen politie en Rijkswacht, heel wat joden willekeurig werden opgepakt en als beesten weggevoerd naar Franse interneringskampen,... zelfs vooraleer er ook maar sprake was van jodenvervolging. Maar geen nood, nog even afwachten en dan zullen wij kunnen vaststellen dat “la bataille finit à défaut de combattants”. Want de laatste getuigen en tijdgenoten van weleer verdwijnen nu zeer snel. En voor het overige gaat het met het fascisme zoals met de hond Dino in de stripfilm *The Flintstones* : zij zetten hem ’s avonds netjes en in alle gemoedsrust buiten aan de voordeur ... en vooraleer ze het goed en wel beseffen, is hij al weer binnen via de achterdeur!

Wel lijkt in België dit samengaan van eigen politie met de Gestapo/SD veel minder het geval geweest te zijn. Zelfs in Antwerpen voelde de politie zich zo onzeker en ongemakkelijk dat voor iedere vorm van medewerking die door de Duitsers (via het Stadsbestuur) werd gevorderd, een proces-verbaal werd opgesteld, ... wat uiteraard voor het historisch onderzoek achteraf een onschatbare bron van informatie heeft opgeleverd!

In Oostende is er, voor zover bekend, nooit concrete medewerking verleend. Politie mannen waren actief in het verzet, en sommigen zijn hierin omgekomen, zoals commissaris Ernest Feys (naar wie in Oostende een plein genoemd is), die na aanhouding gestorven is in KZ Dora. In totaal zijn 18 personeelsleden van de Stad Oostende omgekomen als verzetsman of politieke gevangene (een plaketaal in de hall van het Stadhuis herinnert hieraan). In ieder geval moge blijken uit het kapitaal feit dat - anders dan in Nederland en Frankrijk - ruim de helft van de in België verblijvende joden is kunnen ontsnappen aan de Holocaust, dat er in ons land een zeer actieve ondergrondse hulpverlening werd georganiseerd om zoveel mogelijk mensenlevens te redden, vooral ook veel joodse kinderen. En indien thans opnieuw een kleine joodse gemeenschap bestaat in Oostende, dan is dat ongetwijfeld mede hieraan te danken.

Tijdens mijn legerdienst in Duitsland (toen nog niet zo lang na de oorlog) was ik in de gelegenheid - mede door mijn kennis van het Duits - om in contact te komen met een aantal Duitsers en met hen soms zeer interessante gesprekken te voeren. Ik herinner mij dat, in een blijkbaar openhartige bui, een Duitse gesprekspartner mij ooit zei: “Nach Auschwitz müssen sich nicht nur die üblichen Verdächtigen hier in Deutschland, sondern auch alle in Europa die Frage gefallen lassen, wie gross ihr Beitrag zu diesem entsetzlichen Verbrechen war. So haben überall in Europa, und eben sogar in Amerika, ja schon immer manche Zeitungen und Politiker die Juden zu einer permanenten Bedrohung aufgebauscht, die weder ihrem Bevölkerungsanteil noch den grundlegenden grossen Problemen der modernen Gesellschaften entsprach”. Toen, in die tijd van “wij” (de geallieerden) en “zij” (de Duitsers), stemde dit mij wel even tot nadenken. En ook nu nog is dat kennelijk stof tot nadenken, want nog steeds denkt men in termen van “wij” en “zij”, ...zij het dan niet meer in verband met de joden en uiteraard ook niet meer ten aanzien van de Duitsers die immers intussen al sedert lang onze NATO-bondgenoten geworden zijn.

Raymond Chaffart : een opvallend initiatief

In de Oostendse pers werd op 20 april 2011 kenbaar gemaakt dat met de inhuldiging van het “ereplaketaal Raymond Chaffart” hulde zou gebracht worden aan zes joodse leerlingen van het Atheneum die omkwamen in Auschwitz. Het was leraar Raymond Chaffart (1921-2010) die deed opmerken dat de naam van zes joodse leerlingen ontbrak op het herinneringsplaketaal voor oorlogsslachtoffers. Om een onduidelijke reden bleven die namen onvermeld. De oud-leerlingenbond nam de zaak ter harte en bestelde een nieuw plaketaal met de zes namen, met hierbij tevens een verwijzing naar het speurwerk van leraar Chaffart. Dit werd op 6 mei 2011 ingehuldigd, in aanwezigheid van o.a. prof. Julien Klener, Voorzitter van het Centraal Israëliisch Consistorie van

België, en van een laatste getuige, met name Mevr. Simone Degueldere, die thans in Oostende woont. Het Atheneum zal in de lessen hieraan aandacht besteden en erover waken dat nooit nog de naam vergeten wordt van Albert en Herman Schindler, Joachim Speier-Holstein, Simone Schendorf en Henriette en Regina Szpiro.

Wat betreft Henriette Szpiro is het zo, dat wij hier weliswaar niet geconfronteerd worden met een Oostendse Anne Frank, want zij heeft geen dagboek achtergelaten, doch van haar is een Poëzieboekje bewaard gebleven waarin - gedurende haar laatste levensmaanden - vrienden, vriendinnen en klasgenoten haar op een subtiele manier proberen moed in te spreken. .

Met dit poëzieboekje, en via foto's die van Henriette Szpiro zijn bewaard gebleven, krijgt de Holocaust in Oostende concreet en ontroerend *een eigen gezicht*. Het is dan ook de bedoeling om in deze vervolgsérie met een afzonderlijke bijdrage een nadere toelichting te geven over dit historisch bijzonder interessant gegeven dat wel specifiek is voor deze dramatische episode in de geschiedenis van de bezetting in Oostende.

(wordt vervolgd)

Op de kaft een afdruk van een geporseleinde kaart

**Depot van verse oesters en kreeften
Rosalie Desmet
Kappellestraat 16
Oostende**